

РЕЗИЮМЕТА

на публикациите на доц. д-р Паулина Теодорова Стойчева, представени за участие в конкурс за професор по направление 2.1. Филология (Българска литература от Освобождението до Втората световна война – мемоаристика, жанрология, титрология, литература за деца и юноши), обявен на 17. 04. 2018 в бр. 33 на Държавен вестник

І МОНОГРАФИЯ

АВТОБИОГРАФИЯТА, МЕМОАРИТЕ И ДРУГИ ЖАНРОВЕ. „Неповинний българин” на Георги С. Раковски и „Спомени от цариградските тъмници” на Светослав Миларов – жанрови матрици и междужанрови диалози. С., СУ „Св. Климент Охридски”, 2018, 584 с.

Монографията включва **„Встъпителни думи”**; две основни части (**„Мемоарите, автобиографията и теорията”** и **Автобиографията и мемоарите – диалогичната отвореност на жанра**) всяка от които се състои от две глави; **„Заключители думи”** и **„Цитирана литература”**.

Изследването е ориентирано към анализ на теорията, свързана с мемоарните и автобиографичните текстове като специфични литературни форми, както и към конкретната интерпретация на две произведения от 19 век – „Неповинний българин” на Георги Раковски и „Спомени от цариградските тъмници” на Светослав Миларов – от позицията на своеобразието на жанра. Разработката няма за цел да обгледа споменното наследство от определен период в развитието на литературата ни, нито да очертава процеси и посоки на трансформации при съответните жанрови форми, а да проучи конкретни явления, които позволяват наблюдение върху твърде важния за съответната област проблем за склонността на претендиращи за фактуалност творби, каквито са мемоарите и автобиографията, да се приплъзват към познати литературни модели, традиционно отнасяни към т. нар. фикционална литература. Така формулиран, основният проблем на разработката извиква редица въпроси, преpraщащи към интерпретацията на двойката фактуално – фикционално, референциалността – неререференциалността на литературния текст, мислени като теоретичен проблем, към лабилността на жанровите граници, както и към склонността на съответните жанрове да абсорбират разнородни повествователни практики, което в определени случаи води до създаването на разпознаваемо хибридни по своя характер текстове.

Постройката и логиката на изследването са продиктувани от задачите, които то си поставя. Осъществяването на връзката между теоретичната страна на изследването и проектирането на теоретични представи върху интерпретацията на произведенията на Раковски и Миларов се постига чрез конструирането на собствена работна дефиниция на автобиографията и мемоарите, съобразена с основните проблеми, поставени в изследването.

Първата част „Мемоарите, автобиографията и теорията” съдържа две глави и има не реферативен, а аналитичен характер. **„Възрожденските мемори и автобиографии**

през погледа на българската литературноисторическа традиция”(I част, I глава), се стреми да обгледа публикациите, посветени на възрожденската мемоарна литература, като се фокусира не върху историята на рецепцията в нейната обхватност, а се съсредоточава само върху онези статии, рецензии и книги (по-обемните публикации, посветени на проблематиката, са само две – това са „Образи на българската памет. Историята, поборниците, записките” на Цв. Ракъовски и „Мемоаристичните творби след Освобождението – фигури на автора” на Елена Азманова-Рударска, като и двете са обърнати към периода след 1878 г.), в които *самите понятия автобиография и мемори са превърнати в обект на коментар*. Акцентът върху теоретичните представи е оставил встрани от вниманието важни литературноисторически и критически текстове, които сами по себе си съдържат ценни наблюдения, ориентирани в други посоки. Формулираните в изследването наблюдения са продукт на внимателно вглеждане в подбраните критически публикации, за да бъдат изведени онези опорни точки, които предпоставят боравенето с термините на наша почва за доста дълъг период от време. Анализирани са около 20 критически текста, които в една или друга форма търсят жанрово определение, типологизация и/или систематизация на мемоарни и автобиографични творби. Голяма част от статиите засягат въпроси, свързани с отношението мемоарно писане – историческа фактология, с възприятието на представената чрез спомени личност като образец на подражание, като вписана в значими събития, разпознавани като знакови за нацията, с подборността на представените факти, с вкуса или отсъствието на вкус към подробностите. Така щрихираната проблематика остава устойчива в разстояние на десетилетия. Поставените изследвания поставят в центъра на вниманието си проблеми като конструирането на представата за история, като търсенето на формите, в които се отлива саморефлексията на Аза. Резюмираната тук глава от монографията отделя специално внимание и на въвеждането в употреба или утвърждаването на специфични клишета, присъстващи още в ранните рецензии и статии, посветени на мемоарите и автобиографията, които се оказват твърде действени и при градежа на редица национални митове или се превръщат в елемент от критическия език за определен период от време. Направеното проучване води към обобщението, че автобиографията и мемоарите относително рядко са поставяни в центъра на българските литературноисторически проучвания (изключение правят „Житието” на Софроний и „Записките” на З. Стоянов), а още по-рядко извикват желанието за теоретизиране. Теоретичните разбирания, екстрахиращи от различните статии, препращат най-често към немската и френската научни традиции, а позоваванията на отделни теоретици са твърде редуцирани. Статията на М. Бенюска „Някои особености на мемоарите през Възраждането”, както и книгите на Цв. Ракъовски и Е. Азманова-Рударска, споменават и имена, познати от англоезичната теория.

Втората глава от първата част, озаглавена „Мемоарите и автобиографията като жанр – модели и тенденции в теоретичното мислене”, съдържа две подглави – „Научни полета и изследователски гледни точки” и „Теорията – хронология на идеите”. Обект на тяхното внимание е чуждоезиковата теоретична традиция, занимаваща се с разглежданите в монографията жанрови форми. Научният интерес към

мемоарите и автобиографията няма особено дълга история, но лавинообразно нарастващият брой публикации на спомени в последните десетилетия, както и многообразните възможности за наблюдение, които съответните жанрове предоставят, превръща споменните текстове във все по-привлекателен обект на изследване. Различните зрителни ъгли към разглежданата проблематика, както и интердисциплинарните подходи към нея, извикват необходимостта от очертаването на кръгове от въпроси, които гравитират около общо ядро, за да бъде внесен известен порядък в изключително пъстрата картина от изследователски позиции, за да бъде намерен ориентир при избора или конструирането на собствено разбиране по повдигнатите проблеми. По тази причина във втората глава от първата част на монографията е отделено специално внимание на опитите за систематизация в областта и чрез анализ и коментар върху онези от тях, които са разпознати като функционални, са изведени основни акценти в научното търсене, които имат и своята знакова поместеност във времето – отграничени са въпроси, предполагащи изследване най-вече на присъстващата в автобиографиите и мемоарите събитийност (*за какво разказват текстовете*), която по-традиционните научни представи често осветляват и през призмата на двойки като достоверно – недостоверно, значимо за индивида – значимо за общността, основно – второстепенно/незначително и др. под. Вторият кръг теоретизации е съсредоточен върху личността и нейните авторефлексии (*кой разказва*), той е значително по-обхванен и ясно демонстрира мисленето за Аза като своеобразно еволюиращо. Третият кръг проблеми почива върху интереса към словесната направа на съответните текстове и търси отговор на въпроса *как* припомненото се превръща в разказ, в наратив. Отношението фактуалност – фикционалност, припомнено – въобразено, възможността или невъзможността за дефиниране на жанра, размиването или неопределимостта на жанровите граници, възможната или невъзможната референция са възлови въпроси, около които съвременното теоретично мислене в областта разсъждава особено охотно.

Подглавата „**Теорията – хронология на идеите**” представя за първи път на български език анализ на знакови текстове в областта на теорията на автобиографията и мемоарите, чието разглеждане следва хронологичния принцип, за да позволи проследяването на развоя на представите, появата на различни (хипо)тези, както и подхранването на дебати, чието присъствие демонстрира сблъсъка на синхронно съществуващи идеи (спорът Филип Лежен – Пол де Ман, например). Като отправна точка на проследяването са избрани постановки на В. Дилтай и особено неговата студия „Преживяването и автобиографията”, съдържаща някои от теоретичните опори в областта, които могат да бъдат открити в различни разновидности при редица по-късни изследователи. Именно чрез Дилтай е потърсено философското осмисляне на съответните жанрови форми, като заедно с това е подчертано и нежеланието на някои автори, като Ж. Гусдорф например, да разпознаят философските корени на собствената си научна област. Отделено е внимание на т. нар. „втора вълна” учени, чиито теоретични постановки се обърнати основно към конструирането на фигурата на разказвача и нейните форми на присъствие в разказаното, към идентичността и проблемите свързани с нея. Анализирани са текстове на Дж. Олни, Фр. Харт, Ж.

Старобински, Ф. Лежен, Б. Нойман. Не са подминати и постановките на постструктуралистите и деконструктивистите, фокусирани най-вече около проблемите на референциалността. Особен интерес представляват изследванията на автобиографията от страна на психолози, когнитивисти, невробиолози, като особено провокативни и привлекателни за мен се оказаха наблюденията на Дж. Брунър, П. Дж. Ийкин. Проследяването достига до съвременните феминистки и постколониални публикации, без да ги разглежда в дълбочина поради избрания фокус на изследване в монографията, който в известна степен стои встрани от основните за тези теории проблеми. В своята цялост главата „Мемоарите и автобиографията като жанр – модели и тенденции в теоретичното мислене“ анализира около 20 научни публикации и препраща към редица други, като се стреми да въведе в научен оборот имена и изследвания, които до този момент са рядко цитирани или отсъстват от българската научна среда.

Втората част - Автобиографията и мемоарите – диалогичната отвореност на жанра” си поставя задачата да разгледа проблеми, свързани със специфичната насока на произведения, които имат в основата си претенцията, че превръщат в слово не създаденото от въображението, а реално преживяното, което паметта е съхранила. Тази част от разработката има съзнанието за въпроси като: Какво е целта на създаването на споменна творба?; Каква е аудиторията, към която подобна творба би могла да бъде насочена?; Какви са механизмите на повествование, предпочетени от автобиографа или мемоариста, за да бъде извикано доверието или интереса на читателя?; Как мемоарите и автобиографията „разговарят” със сродни или по-далечни по своята същност жанрови форми?; Възможно ли в тези „раговори” да бъдат доловени познати жанрови сигнали, какъв е техният характер и как съответните сигнали са превърнати в част от спецификата на автобиографичното/мемоарното?; Как автобиографията и мемоарите се вписват в системата от разнородни жанрови модели и как функционират в нея?

В търсенето на отговори, свързани с въпросите на жанровите преливания, приплъзвания, хибридации монографията се насочва към два текста на българския 19 век, единият от които би могъл да бъде възприет по-скоро като автобиографичен, а другият – като мемоарен.

Стремежът на разработката е главите, посветени на създаденото от Г. Раковски и от Св. Миларов, да бъдат конструирани по относително еднообразен начин, за да позволят осъществяването на сравнения между двете творби, които гравитират към различни жанрови модели, но могат да бъдат обединени от своя стремеж към префункционалиране на познати жанрови форми, характерни за различни културни контексти. И двете произведения са интерпретирани по-скоро като жанрово хибридни, отколкото като жанрово синкретични, тъй като в тях могат да бъдат разпознати следите от вече налични и познати жанрови матрици.

Първата глава от втората част - „Неповинний българин” на Г. С. Раковски – агиографските вибрации на автобиографията”, е изградена от две подглави. „Автобиографичният текст и опозицията факт – фикция”(II част, I глава, 1. от

съдържанието на книгата) се стреми да изгради съпоставка между онова, което съдържат историографски по своя характер текстове, и онова, което разказва творбата на Раковски за причините на арестуването, попадането и престоя в затвора на известния ни възрожденец и неговия баща около средата на 40те години на 19 век. Анализирани са начините, по които съответният период е представен при М. Арнаудов, В. Трайков, В. Мутафчиева, като заедно с това са приведени и някои уточнения, влезли в научно обръщение сравнително скоро, за да бъде поставен големият въпрос доколко на написаното от страна на Раковски може да се гледа като на „достоверно свидетелство”. Тази част от разработката достига до заключението, че историческите сведения в научната литература се опират основно върху разказаното от Раковски, което, от своя страна, е градено върху редица неточности и върху, вероятно, преднамерени пропадания на паметта. Като откровено тласкащи произведението по посока на фикционалната литература са разгледани вградените в текста обхватни диалози, предаването на подробности, природните описания и пр. Предвид основната за монографията теза, че ръкописът на Раковски е ориентиран към агиографски модел, като съществен е осмислен въпросът за средновековната представа за време в неговата съотнесеност с представата за т. нар. историческо време. От позицията на двойката факт – фикция или документ – литературен текст е интерпретирано и несъвпадението между документалните записи от разпитите на първите християни и появилите се впоследствие *passio* или мъченически жития, следи от които са разпознаваеми в написаното от Раковски.

Втората подглава **„Автобиографията и агиографията”** ”(II част, I глава, 2. от съдържанието на книгата) се опира върху тезата, че създаването на „Неповинний българин” има *съзнателно* избран жанров модел, към който творбата доста последователно се придържа, и това е моделът на мъченическите жития. Подобно твърдение изисква аргументация, която монографията разгръща в няколко плоскости. **„Неповинний българин” и Евангелският текст**” (II част, I глава, 2.1 от съдържанието на книгата) тръгва от основополагащата за агиографията постановка, че житийните текстове са обърнати към евангелския текст, доколкото животът на Христос задава образа, който бъдещият светец се стреми да следва (тук възлов е моделът *imitatio Christi*), както и от постановката, че житийният текст по самата си същност е опрян на вече наличното свещено библейско слово (връзката се осъществява на нивото на ясно разпознаваеми и скрити цитати, на препратки, реминисценции). Подобна задължителна за жанра обърнатост към евангелския разказ предполага търсенето на съответствия между написаното от Раковски и съдържащото се в Светото писание. Откритите топоси са многобройни (внимателно проучени са най-вече Деяния на апостолите и четирите канонични евангелия). Те са организирани в няколко кръга, което облекчава проследяването на диалогичните връзки и тяхната специфика, за да се достигне до аргументация на схващането, че наличните „докосвания” нямат случаен характер, а са преднамерено търсени от страна на автора на „Неповинний българин”. Установените съответствия са на семантично и „сюжетно” ниво, на равнището на персонажите, на словесната постройка и дори на графиката.

„Паратекстове и тематичен ключ” (II част, I глава, 2.2. от съдържанието) разглежда озаглавяванията на първия и втория съхранени варианти на „Неповинний българин”, като съпоставя елементи от заглавията/подзаглавията, за да проникне, доколкото това е възможно, в замисъла, в предварителните намерения на Раковски по отношение на текста, който остава непубликуван от автора си поради своята незавършеност. Интерпретацията на паратекстовете е опряна основно върху теорията на Ж. Женет и е осъществена както на конструктивно, така и на смислово ниво. Анализът на т. нар. тематичен ключ (в понятийната система на Р. Пикио) се стреми да намери още един подход към проблема за предварителния замисъл на произведението и да отговори на въпроса доколко наличният текст отговаря на зададените чрез „ключа” предварителни очаквания. Конкретните наблюдения доведоха до извода, че написаното се отмества от посланията, индикирани чрез вградения в текста в качеството си на ключ цитат от Плутарх, в чийто център е любовта към отечеството. Направеният извод е, че именно подчинеността на агиографската матрица е довела до движение на произведението в посока, която бележи отклонения от предварително зададената.

„Мъченическите жития и „Неповинний българин” на Раковски” (II част, I глава, 2.3. от съдържанието) проследява жанровата верига *биография – агиография – автобиография* като разглежда проблеми, свързани с възникването на житийните текстове, тяхното класифициране и дефиниране, предложено от различни медиевисти. Разграничението на типовете житийни творби е основано на теоретични и литературноисторически изследвания на средновековната литература и е направено с цел да бъдат открити някои особености на мъченическите жития, които позволяват осъществяването на съпоставки с написаното от Раковски. Разгледан е проблемът за механизмите, чрез които се постига идеализацията на агиогероя, за да бъде осъществено сравнение с типа конструиране на *персонажа Раковски* и на *персонажа Стойко Попович* (разработката настоява на несъвпадението между личността Раковски и съградения чрез слово персонаж Раковски, което отдалечава избраната от мен гледна точка от теоретичната основа, зададена от Ф. Лежен и постановката му за „автобиографичния пакт”). В този отрязък от текста е взета под внимание и практиката на Софийската книжовна школа, в която личат известни отклонения от мартирологичния канон, мислен в неговата класическа строгост.

Специално внимание е отделено на *постройката на житийния текст* и нейната широко коментирана триделност, за да бъде извършено своеобразно „налагане” на средновековната матрица върху възрожденския текст на Раковски и да бъдат отчетени съответствията и отклоненията от познатото. Отбелязани са редица конструктивни съвпадения, които подкрепят тезата, че *Раковски съзнателно и преднамерено подчинява текста си на модела на мъченическите жития, чрез който търси определени внушения и тип функциониране на произведението си. Именно тази подчиненост може да бъде интерпретирана като едно от възможните обяснения на нетипичния за жанра избор на третолично (безлично) повествование, както и на незавършеността на текста – останал жив, Раковски не може да разкаже за своята (или за тази на сложно съградения си персонаж) мъченическа смърт.*

Втората глава от втората част – „Спомени от цариградските тъмници” на Св. Миларов – мемоарите, мелодрамата и приказният наратив”, съдържа две подглави.

„Биографията – гледните точки на историческата наука” (II част, II глава, 1. от съдържанието) е подчинена на стремежа да бъде изградена представа за личността на Св. Миларов въз основа на проучване на наличните документални сведения. Основен за тази глава е въпросът „Кой е Светослав Миларов?” Неговото поставяне в монографията е продиктувано от две основни причини. На първо място той е извикан от факта, че личността на Миларов и до момента се оказва неизяснена докрай в историческата и литературноисторическата ни наука, а на второ – концепцията за личността, изградена със средствата на мемоарна творба, предполага или поне допуска сравнение между историческата фигура и литературния персонаж. Мненията на изследователите на проблема са организирани в две основни групи, съобразени с двете специфични лица или маски, чрез които възрожденският ни писател и деец се появява в научната литература или есеистиката – първата група обхваща страстните защитници на „невинно оклеветения” и чист по душа патриот, а втората – разобличителите на неволния/наивния или осъзнат шпионин. В тази глава е отделено специално внимание на онези от историческите публикации, които съдържат пряко цитирани „документи” (писма, записки, спомени на съвременници), доколкото при изграждането на представата за личността, както и на представата за времето на пребиваването на Миларов във Влашко, Сърбия и Босна (1869 – 1870), е търсен автентичният глас на Възраждането. Споменатият период предшества, а може би и предполага, описаните в мемоарите събития (попадането, престоя в тъмницата и бягството от нея, осъществено със съдействието на граф Игнатиев, за чиято помощ мемоаристът не споменава). За случилото се между стените на затвора единствен източник се оказва разказаното от самия мемоарист. Общото впечатление, което проучените текстове оставиха у мен е, че Миларов е имал съзнанието за своята шпионска дейност, която, изглежда, е възприемал като ориентирана в правилната посока – като насочена към цели, които личността приема безпроблемно.

„Спомените на Миларов и прочитите на литературната критика” (II част, II глава, 2.) съдържа подробен анализ на ограничения кръг текстове, които пряко коментират спомените на Миларов, като поставя особен акцент върху възприятията на творбата през призмата на жанровата ѝ специфика, както и върху проблема за вписването на книгата в контекста на българската мемоарна традиция. Произведението е коментирано твърде оскъдно (то е обект на внимание в 3 рецензии, в по-малко от 10 статии, отделено му е място и в споменатото вече изследване на Цв. Ракъовски), като литературният историк проявяващ най-траен интерес и към Миларов, и към свързаната с творчеството на писателя проблематика е Н. Аретов.

„Спомени от цариградските тъмници” – постройка, нарративни техники, междужанрови диалози” (II част, II глава, 3.) е най-обхватната цялост, посветена на Миларовите мемоари, която разглежда „отблизо” литературната творба, като се съсредоточава върху няколко основни проблема. **„Паратекстовете и жанровото**

съзнание” (II част, II глава, 3.1.) интерпретира заглавията и предговорите, поместени в хърватския и в българския вариант на Миларовите мемоари в съпоставителен план (отчетени са споменаването на време, място, присъствието на жанрови номинации и пр.), като се стареа да изведе онези разлики и особености, които подсказват съзнанието за различни аудитории у писателя, както и стремежа към преакцентирание на българския вариант на книгата, зададен на паратекстово ниво. Става ясно, че още на „прага” на същинския текст (ако използваме терминологията на Ж. Женет) е загатнат проблемът за отношението факт – фикция, основен както за жанра сам по себе си, така и за Миларовото произведение в частност. Специално внимание е посветено на останалото непубликувано „предупреждение” за публикацията на мемоарната книга на български език най-вече поради факта, че то е *мистифицирано*, а мистификационният код се оказва твърде подходящ и при интерпретацията на самите спомени.

„Композиция, наративни стратегии, междужанрови връзки” (II част, II глава, 3.2.) Главата изследва конструирането на творбата в неговата пряка отнесеност към проблемите на жанровото структуриране на текста. Направените наблюдения са обобщени чрез *извеждането и аргументацията на жанрово номиниране на книгата*, съдържаща различни наративни пластове, което не е предлагано до този момент в коментарите на Миларовото творчество. Разграничени са три нива на интерпретация, съобразени със спецификите на повествованието.

Първото от тях е обект на внимание в **„Рамката – подходи към мемоарното”** (3.2.1.). Изследователите на „Спомени от цариградските тъмници” отбелязват относителната „бледност”, нефизиономичност на повествованието от т. нар. рамка в сравнение със съдържащото се в т. нар. вставни или вградени разкази. Причината интерпретацията на рамката да бъде отграничена като самостоятелен проблем е, че *единствено тя* съдържа личните спомени на Миларов, както и фактът, че в споменатото вече „предупреждение” мемоаристът поема отговорност за „абсолютната достоверност” само на разказаното в нея. Този отрязък от монографията разработва формите на присъствие на основния разказвач в текста, разграничава различните роли, чрез които той е превърнат в обект на повествованието, като подчертава основната от тях – тази на *пишещия човек*, оказала се в значителна степен обединяваща по отношение на останалите (на странстващия човек, на наблюдателя на света и човешките характери, на слушателя на чужди истории, на фантазиращия/въобразяващия си човек и т.н.) Особено важно за моето възприятие на творбата се оказва функционирането на разказвача-персонаж в битността му на *четящ човек*, доколкото то позволява преминаване към една от основните тези на монографията – на т. нар. *мемоарна рамка може да се гледа като на изградена върху спомени за реално преживяното и спомени от някога прочетеното* (или върху автобиографичната и читателската памет, към които без особени угризения могат да бъдат добавени т. нар. мистификационна и въображаема памет). Подобно твърдение е в пряка връзка с разработения за първи път проблем за пътищата и стратегиите на *фикционализация на рамката* (разгледани са същността и функциите на диалозите, на детайлите, на изградените портрети и търсените психологизации, на символката на антропонимите и на числата и т.н.). При аргументацията на предложеното становище са направени препратки към произведения

на Балзак (характерните въстъпителни части на някои романи най-вече от периода на 30те години на 19 в.), на Стендал („Пармският манастир“), както и към традицията на мелодрамата в различните ѝ разновидности, оказала въздействие и при формирането на почерка на Ст. Цвайг (маркирани са някои възможни диалози между написаното от Миларов и пасажите от новели на Цвайг като „Амок“, текст, създаден около 50 години след Миларовите спомени). Осмислянето на ролята на „прочетеното“ при създаването на споменен текст, какъвто претендира да бъде написаният от Миларов, няма предвид конкретни заемки от други произведения на равнището на отделни ситуации или персонажи, а на равнището на определени механизми, похвати, техники при граденето на проза. Разглеждането на маркираните тук връзки се стреми да даде възможност съответните мемоари да бъдат „идентифицирани“ на фона и чрез кодовете на европейската литературна традиция (отчетен е фактът, че самият мемоарист е формиран в разноезични и разнокултурни среди). *При Миларов в естествено приложима се превръща модерната теоретична идея, че човекът живее написания/разказания си живот, а не описва/разказва преживения.* Общото впечатление, което оставя повествованието в т. нар. рамка, е, че в нея присъстват обхватни *пасажи, подчинени на различни по тип повествователни стратегии, или съвместяващи особености, които могат да бъдат разпознати като разнородни жанрови сигнали. Голяма част от тези сигнали насочват към фикционални по тип творби.*

„Вградените разкази – форми на фикционализация“ (3.2.2) Т. нар. вставни разкази са разгледани като втори пласт на повествование, който е едновременно ярък, излъчващ нееднородни жанрови индикации, но и съдържащ значими обединяващи ядра, едно от най-съществените сред които е приказното. Като гравитиращи към него са разгледани разказите на г-н Теодор, на Бошняк Мустафа, както и историята на Джехад чауш (останала изван рамките на хърватския вариант на Миларовата книга). В тази част от разработката са изследвани стратегиите на разказване, движението на гледните точки на наратора, гравитирането към познати мотиви, присъствието на специфични характеристики на персонажи или езикови конструкции, характерни за определен вид произведения, за да бъде открито литературната или, казано по друг начин, фикционалната подложка на наративите. Маркирани са някои подробности, които допускат възможността да се предположи връзка на написаното от Миларов с преводни текстове, чийто характер е най-вероятно романово-авантюрен. Потърсени са начините на *имитиране на автобиографичното* и неговото функциониране в разказите на отделните затворници, предадени от Миларов като големи цитатни цялости, чрез първолично говорене (изключение прави историята на Джехад чауш, която е по-сложно сглобена). Фикционализацията на повествования, носещи претенцията за достоверност, чието присъствие при Миларов е особено отчетливо, е видяна и през призмата на съществуващи европейски културни практики, при които измислени истории са представяни като нечий записки, дневници, спомени, писма (например при Дефо).

„Колекцията от истории и жанровите кодове на „Спомени от цариградските тъмници“ (II ч., II гл., 3.2.3) се стреми да обедини, най-вече на нивото на жанра, предходните две нива на повествование, за да се обърне към въпроса за цялостното

звучене на книгата. Тази част от монографията търси механизмите на сцепление, споили в едно отделните цялости, които могат да бъдат разглеждани едновременно като различни, но и като сходни по своя характер. Градежът на произведението чрез обхватна рамка и поместени, вградени в нея истории, чиито субекти на говорене имат претенцията да бъдат различни от основния разказвач мемоарист, ориентира към търсене на диалогични връзки с „Декамерон” на Бокачо, с „Кентърбърийски разкази” на Чосър и с „1001 нощ”. Засегнати са въпроси, отнасящи се до съответните сборници, които са преценени като откриващи възможности за прочита на Миларовите спомени през оптиката на една вече налична практика (рамкирането на разказани от различни разказвачи истории). Чрез специално отделеното внимание на цикъла „Керванът” на В. Хауф, е потърсена връзка с романтически повествователни практики, отчитащи и вторично формиращи онова, което традиционно сме свикнали да определяме като източна приказна традиция.

Ръководейки се от идеята за склонността на мемоарната и автобиографичната литература към гравитиране по посока на т. нар. фикционални словесни форми, както и вземайки предвид сложните преплитания на жанрови сигнали в културното пространство на европейския 19 век, унаследената западна литературна традиция, често пречупена през призмата на масовата литература, към която се добавят и подвластните на вестернизация или мистификация представи за източното разказване, монографията определя жанровата специфика на Миларовата книга като *колекция от псевдоавтобиографични истории, вградени в (квази)мемоарна рамка* (жанровото определение се опира на формулировката „колекция от истории”, отнасяна към специфичен тип книги, познати още на Европейското средновековие).

Надеждата на монографията „Автобиографията, мемоарите и други жанрове”, продукт на продължително и търпеливо проучване, е, че предложените наблюдения, идеи и заключения биха могла да подскажат възможности за бъдещи изследвания, насочени към очертаното в нея научно поле.

II СТУДИИ И СТАТИИ

Публикациите в този раздел са обединени в пет групи, съобразно поставените в тях проблеми. В рамките на всяка група е спазен хронологичният принцип на подредба.

А/ Статиите от тази група може да бъдат обединени под условното заглавие „Литературният текст и митологичната знаковост ” – Разработките се стремят да потърсят присъствието на митологични мотиви, на т. нар. „универсални символи” в белетристични творби, които са четени от критиката и през кода на реализма. Особено място в тази група заема текстът, посветен на И Юкса, не само защото разглежда непознато за българската публика произведение, но и защото предполага среща със система на мислене, с философия, както и с естетика, принципно различни от присъщите на западната традиция.

1. Стихията на пожара или митологични пластове в „Най-вярната стража” – сп. „Български език и литература”, 2009, кн.1 (с. 28-40) (№1 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) – Статията разглежда характерната за „Старопланински легенди” естетика през оптиката на контретен разказ, като съсредоточава вниманието си върху диалогичната връзка на наратива с познати митологични конструктори като похищаване на невяста, единоборство между кандидат-женихи и пр., разглежда символната натовареност на пространствата, като ги обвързва с доминиращото, подчинено на принципите на митологичното, възприятие на света, както и върху различните смислови внушения, постигнати чрез присъствията на огъня в текста на равнището на метафората - като магнетичен и плашещ, като разрушителен и пречистващ.

2. За животните и хората. Наблюдения върху “Край воденицата” на Елин Пелин. В: Слово – живот. Юбилеен сборник на Катедрата по българска литература към СУ „Св. Климент Охридски”. С., 2012 (с. 98-111) (№5 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) Стремежът на статията е да маркира в едри щрихи формите на присъствие на животинското и функционирането на животните като знак в няколко разказа на Елин Пелин, като се спре по-внимателно върху един от тях. Разработката търси подходи, които се отместват от безпроблемната интерпретация на Елин-Пелиновите текстове през оптиката на реализма. Поставен е акцент върху взаимозаменяемостта на човешкото и животинското присъствие, превърната в специфика на Елин-Пелиновия почерк, зад която могат да бъдат търсени принципи във възприятието на света въобще. Формулирана е идеята, че на определени смислови нива от текста животните могат да функционират и като тропи.

3. Разказът „Кошута” на Йордан Йовков – светът на мъжките страсти и женския избор. В: С възрожденски дух и модерен поглед. Сборник в чест на чл.-кор. проф. Милена Цанева. С., 2012.) (с.412-421) (№7 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) – Текстът търси отговор на въпроса кои са механизмите, чрез които е конструиран света на разказа „Кошута”, превърнали го в единствения разказ от „Старопланински легенди”, който не съдържа в себе си повествование за смърт и не излъчва трагика. Заложеният като основен от писателя ролям за прошката, облагородяваща и прощаващия и опростения, е интерпретиран на различни равнища – през характерната за Йовков знаковост на празника, но най-вече през традиционно установената и последователно отстоявана от писателя представа за женското като предизвикващо чрез кротостта си, като превръщащо любимата, съпругата, майката във взаимозаменими понятия (смисловата верига Дойна-кошута-св. Богородица), както и за мъжкото, видно като двойствено и раздвоено, като разкъсано между войнското и мирното (Стефан ловеца-Стефан воденичаря).

4. Две гледни точки към И Юкса – поета и бореца (съавт. Со Йонг Ким) В: Взаимоотношения между социално-политическата обстановка и творческата дейност в периода на османската и японската окупация на България и Корея. С., 2012. (сборник от доклади от международна научна конференция – СУ „Св. Климент Охридски” - Университет Сонгюнгван (Р Корея) (с.165-192) (Разработката на П. Стойчева под

заглавие „Интерпретация на „Синьо грозде” е поместена от с. 166 до с. 185). (№6 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) Разновидност на тази част от статията е четена като **доклад на международна конференция, проведена на 20 май 2012 в София**. – Наблюденията са съсредоточени върху конкретно произведение на корейския поет и общественик И Юкса (1904-1944), разпознато като представително за поетическия му почерк. Изследването поставя акцент върху символната натовареност на творбата (особено място е отделено на символиката на цветовете – в случая син и бял), през която е интерпретиран целия текст. В състоящото се само от 12 стиха стихотворение като ключови са разчетени *сребро, дете, гост, вода, море, небе, храна*. Теоретичните опори на разработката, отчитащи фундаментално значимите фигури на Учителя и на Пътя, търсят докосвания до конфуцианската културна традиция, както и до философията и етиката на Лао Дзъ.

Б/ Групата обединява статии, посветени на творчеството на Алеко Константинов – основно вниманието е съсредоточено върху опозицията колективно – индивидуално съзнание, която в определена степен обяснява и възприятието от страна на Алеко на т. нар. „традиционни ценности”, както и върху диалога на Алекови текстове с произведения на Българското възраждане.

1. Паисиевата история и текстовете на Алеко Константинов. Функции на срама. – В: Сред текстовете и емоциите на Българското възраждане. Сборник в чест на Румяна Дамянова. С., Изток – Запад, 2009. (с.345-359) (№2 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) – Статията се съсредоточава върху преживяването на една от емоциите, които се схващат като неотменен елемент от националната ни саморефлексия от Възраждането нататък. Присъствието на съдържащи преживяването на срам, както и на извикващи чувство за срам сцени в Алековия „Бай Ганьо”, е разгледано на фона на Паисиевото наследство, натоварено с националностроителни функции. Разгледан в различни литературни и критически контексти, срамът се оказва обвързан с различен смислов товар и зареден с различни писателски и читателски очаквания – при Паисий той трябва да бъде преодолян, за да бъде постигнато националното самоидентифициране, очистено от чувството за непълноценност, а при Алеко той трябва да бъде първо дълбинно преживян, за да се преодолеят причините, които го пораждат и чрез това преодоляване да се придобие правото за изграждане на нова национална идентичност, която не черпи енергии от миналата слава, а от своята съотнесеност с просвещенския проект за бъдещето.

2. Паремии в текстовете на Алеко Константинов – място и функции. В: Meeting Western Eyes: Comparisons, Receptions, Translations. Essays in Honour of Tatyana Stoicheva. Среци с погледа на Запада: Сравнения, рецепции, преводи. Юбилеен сборник в чест на проф. дфн Татяна Стойчева. С., УИ „Св. Климент Охридски”, 2018. (с. 89-100) (№12 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) – Статията разглежда структурата, смисловата натовареност и функционирането на пословиците и поговорките, включени от Алеко Константинов в „Бай Ганьо” I и II част, „Бай Ганьо прави избори”, „Бай Ганьо журналист”, „Разни хора, разни идеали”, като поставя проблема за колективното и индивидуалното световъзприятие, за да го свърже с

категориите предмодерност и модерност. Разграничени са пословиците и поговорките, вплетени в речта на основния персонаж, от една страна, и изречените от т. нар. разказвачи, от друга, за да бъдат изследвани евентуалните сходства или различия, както по отношение на функционирането им в конкретната речева среда, така и по отношение на прозиращите зад тях манталитетни нагласи. Заключениеята на статията са обърнати към разбирането, че мисленето на Алеко Константинов има своите корени в просвещенското и в определени нагласи на Българското възраждане.

3. Връзката Алеко Константинов – Христо Ботев в интерпретацията на Иван Мешеков http://www.litclub.bg/library/kritika/pstoycheva/aleko_bottev.html – Literclub, бр.4 (април), 2018. (№13 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) – В центъра на вниманието е книгата на „Алеко Константинов. Велик реалист и гражданин” и по-специално конструираната от И. Мешеков контрастна по своя характер двойка предосвобожденско – следосвобожденско време, своеобразно обвързана с многократно цитираното и придобило характера на клише разбиране на Ив. Шишманов за Бай Ганьо като антипод на своя създател. Потърсени са логическите връзки и несъответствия в представените в изследването тези по отношение на диалога Алеко Константинов – Българско възраждане. Някои от акцентите на разработката отчитат идеологическата подложка, ясно разпознаваема в Мешековия прочит на Алековото творчество, като заедно с това открояват емоционалната обогреченост на изразените критически позиции, която замъглява рационалисткия анализ.

В/ В тази група са включени статии, посветени на проблеми, свързани с жанровото съзнание, с възприятието на преводната проза и жанровото конструиране на българската белетристика в периода на Възраждането.

1. Специфика на художественото време в белетристиката на Любен Каравелов. В: Особенности на културата в Корея и България по време на робство. Явления в езика, литературата и обществото. Сеул, 2011. (с. 112- 132) (№4 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) – Текстът се занимава със структурирането на хроноса в различни белетристични творби на Каравелов (с неговата гравитация към конструктите на т. нар. линейно/историческо или на т. нар. циклично/митологично време, със склонността към проспекции и ретроспекции, с ритъма на протичане на действието, със съотнасянето на времето във вградените разкази с времето в т. нар. рамка, ако такава съществува, с неговата обвързаност към изграждането на характерите, със специфичната му маркираност или загатнатост чрез дати или споменавания на разпознаваеми от науката история събития и антропоними, с постройката на сюжетната основа и съсъществуването ѝ с т. нар. публицистични пасажи, характерни за писателя и т.н.) Наблюденията са ориентирани към проблема за функционирането на темпорално отграничени сегменти от текстовете в системата на цялото, както и към механизмите за постигане на жанровите специфики на съответните литературни произведения. Версия на статията е четена като *доклад на Международна научна конференция „Особености на културата в Корея и България по време на робство”* (30. 06. 2011 – 4. 07. 2011), проведена в София.

2. Заглавията на преводната белетристика и жанровото съзнание в епохата на Българското възраждане – Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски”, Т. 99 / 2014 (с.86 – 113) (№8 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) – Статията се насочва към проблеми на титрологията, като ги сплита с формирането и експликацията на жанровите представи, характерни за българския 19 век. Наблюденията са направени върху обхванат материал, систематизиран въз основа на предпочитаните конструктивни модели при избора на заглавия и подзаглавия, както и въз основа на разнообразните жанрови номинации, присъстващи в тях, и специфичната им семантична натовареност. Текстът поставя проблема за възможните източници при формирането на жанровите представи в периода на Българското възраждане. Разработката тръгва от теоретичния модел на Ж. Женет, за да изведе своето разбиране за заглавието и подзаглавието като конструкция, да разграничи основните типове заглавия, характерни за периода, както и съставящите ги елементи и техните функции.

3. Каравеловата белетристика в контекста на Каравеловите периодични издания - Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски”, Т. 100, 2015 (с.95 - 124) (№9 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) – Статията разглежда взаимоотношенията между белетристично и нефикционално писане (статии, коментари, дописки), за да хвърли светлина върху проблема за т. нар. „размити жанрови граници”, присъщи за прозата от пред- и следосвобоженския период. Спецификата на връзките – тяхната посока и характер, позволява да бъдат очертани някои зависимости между различните по тип материали, най-вече от гледна точка на жанра. Проучването на съдържащото се в редактираните от Каравелов периодични издания довежда до изводи, които могат да бъдат формулирани най-общо така: 1. Една от възможните причини за наличието на „публицистичност” в Каравеловите разкази и повести се корени в активната му работа като журналист, а не в “синкретичното жанрово съзнание” на епохата; 2. Преценката на писателското умение на Каравелов въз основа на наличието на т. нар. “публицистична струя” в творбите му е неправомерна; 3. Наличието на диалог не само между белетристичните и публицистичните произведения на Каравелов, но и между белетристиката, от една страна, и някои мемоари и стихотворения, от друга, говори за подчиненост на цялото творчество на писателя на определена цел, на няколко основни теми, които присъстват и в ранните му произведения, и в тези от последните години. Обобщението на статията е по посока на твърдението, че наличието на т.нар. „жанрови примеси” в Каравеловата белетристика е следствие от синхронната работа над различни по тип текстове, както и от преднамерено търсената полифункционалност на литературата от късното ни Възраждане – особеност, характерна и за европейското Просвещение, оказало съществено влияние върху мисленето на Каравелов.

4. Ориенталски истории и европейски контексти. В: Елена и Димитър Мутеви: ранните пътища на българската модерност. С., УИ „Св. Кл. Охридски”, 2017. (с.215-226) (№11 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) – Текстът разглежда преведените от Е. Мутева „Турски приказки” от позицията на съвременните изследвания върху произхода и спецификата на емблематични сборници от типа на „Приказки от 1001 нощ”, поставяйки в центъра на вниманието евентуалните причини,

тласнали преводачката към източната приказна традиция. Разработката твърди, че изборът на Мутева е движен от мотиви, свързани не с културата на т. нар. Ориент и специфичната поместеност на българите в социокултурната среда на Османската империя, а с естетически нагласи, характерни за западноевропейското мислене от края на 18 и първата половина на 19 век – с утвърждаващата се като научна дисциплина ориенталистика, с афинитета на Просвещението и романтизма към източното. Отделено е внимание на тезата, че преобладаващата част от текстовете в „източните сборници”, разпространявани на Запад, са европейски мистификации, което предполага разглеждането на конструктите *Ориент* и *озападнен Ориент* като откровено нетъждествени. Статията открива сходства между текст от „Повести на 40 везири”, респективно и от „1001 нощ”, и историята за Аполон и враната, разказана от Иконома в „Кентърбърийски разкази” на Чосър, които коментира, за да повдигне въпроса възможно ли е странстване на сюжети не от Изток на Запад, а в обратна посока. Достига се до заключението, че превеждайки „източни приказки”, Мутева всъщност се стреми да впише българския читател в контекста на Запада. Разновидност на текста е четена като **доклад на национална научна конференция**, посветена на Елена и Димитър Мутеви, проведена на 21. 11. 2014 г. в София.

5. „Неповинний българин” и моделът на мъченическите жития (конструктивни съответствия) (№14 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) (статията е част сборник, подготвен за печат в УИ „Св. Кл. Охридски”) – Статията разглежда автобиографичния текст на Г. С. Раковски „Неповинний българин” през оптиката на мъченическото житие. Основният проблем, около който са съсредоточени наблюденията, са връзките между агиографския мартирологичен модел и постройката на автобиографично или квазиавтобиографично произведение, принадлежащо на средата на 19 век. Специално внимание е отделено на класическата триделна житийна схема и на нейния своеобразен диалог с композицията на творбата на Раковски. Съответствията са проследени най-вече на нивото на отделните конструктивни елементи. Заключението, до което достига изследването, е, че възрожденският автор избира за основа на произведението си жанрова форма, доказала своята функционалност и сила на въздействие, за да я насити със значения в един по-модерен контекст. Статията препраща към монографията „Автобиографията, мемоарите и други жанрове”. Разновидност на текста е четена като **доклад под заглавие „Неповинний българин” на Г. С. Раковски и агиографската традиция** на колегиум „Високите идеологии на/за Възраждането: динамика и употреби”, организиран от направление „Литература на Българското възраждане” към Института за литература на БАН през 2017.

6. „Неповинний българин“ на Г. С. Раковски – (авто)биографичното писане и евангелският текст (№16 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) (статията е част от подготовения за печат Годишник на ФСлФ на СУ – 2018) – Разработката изследва диалогичните връзки между произведението на Раковски и библейския текст, доколкото агиографското писане по презумпция е обърнато към Светото писание като задаващо образец. Разграничени са няколко типа реминисценции и препратки към библейското, които творбата на Раковски осъществява – на смислово

равнище, на нивото на отделни наративни конструкти и мотиви, на равнището на изграждане на персонажите и пр. Високата честотност на позоваване на библейското в творбата е интерпретирана като индикация за търсенето на пътища към сакрализация на (авто)биографичните герои, което ги натоварва с допълнителни функции в сравнение с персонажите от откровено „светските“ по тип автобиографии. Статията препраща към монографията „Автобиографията, мемоарите и други жанрове”.

Г/ Статии, посветени на конструирането на пространствата в мемоарите и автобиографията като специфични жанрови форми

1. Затворът в българските възрожденски текстове – спомен и фикция. В: Източна Европа и Източна Азия: исторически опит и системи. (Сборник от доклади от международна научна конференция – СУ „Св. Климент Охридски” - Университет Сонгюнгван (Р Корея) С., 2011. (с. 175-178) (№3 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса). Статията разглежда затвора като структурообразуващо пространство при мемоарните текстове, като поставя проблема за отношението между топос, изграждане на система от персонажи и стратегия на разказване. Поставен е важният за спецификата на мемоарното писане проблем припомнено – въобразено. В известен смисъл изложените наблюдения допълват съдържанието се в книгата „Автобиографията, мемоарите и други жанрове”, която не се занимава с проблема за спецификата на пространствата в мемоарните и автобиографичните текстове, поради различната си ориентираност, но го отчита като съществен.

2. Времето като пространство. „Булевардът” – конструиране на спомена - *Littera et Lingua*, Електронно списание за хуманитаристика, 2016, кн. 3-4 (Есен – Зима) (№10 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) – Статията се спира върху присъствието на реално съществуващо пространство (бул. „Цар Освободител”) в текст от мемоарен тип (главата „Булевардът” от „Път през годините” на К. Константинов), като се стреми да изследва както неговите функции, така и тези на съставлящите го топоси от типа на галерии, кафенета, книжарници и др. под. от гледна точка и на информативността, и на метафоричността, която те носят. Наблюденията са организирани в пет основни части – „Пространството като идентичност”, „Пространството като ключ към асоциативното”, „Пространството и имената”, „Пространството, предметите и времето” и „Булевардът и политиката”. Изведените в разработката акценти очертават характерните за К. Константинов наративни практики и ги съотнасят с проблема за спецификата на мемоарите и автобиографията като жанрови форми, сплитачи в себе си историчност и фикционалност. Разновидност на текста е четена като *доклад на научна конференция на тема „Литературата и литературната история отвъд юбилеите“*, посветена на творчеството на Константин Константинов, 11 декември 2015 г.

3. „Градът и неговият разказвач” (№15 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) (статията е част сборник, подготвен за печат в УИ „Св. Кл. Охридски”) - Статията се фокусира върху формите на присъствие и функционирането на определени пространства в конкретен текст – „Спомени от цариградските тъмници” на Светослав Миларов. Основен обект на изследване е конструирането на Цариград

като мемоарен топос, превърнат в спомените на Миларов в своеобразен възел от преки наблюдения, клиширани представи и откровени фикционализации.

Д/ В този кръг присъства само един текст, посветен на писмени свидетелства за опорните точки, чрез които индивидът осмисля себе си в контекста на собственото си време. Той може да бъде мислен и във връзка с текстовете от група В.

1.Проекции на личността в извънтекстовите бележки от периода XVII – XIX в. (под печат – статията е част от сборник, подготвен от Института за литература на БАН) (№17 от списъка на статиите, представени за участие в конкурса) – Опирайки се върху интерпретацията на личността като поемаща различни социални роли, разработката се опитва да щрихира лицата/”маските” на индивида, такива, каквито са ги съхранили извънтекстовите бележки от периода XVII- XIX век. Според конкретно избраната гледна точка е предложено условното отграничаване на 7 основни групи приписки, като чрез всяка една от тях се търси път към изграждането на представата за човека в епоха, която е обвързана със средновековното, но и предсещаща възрожденските процеси. Схемата за систематизация, към която текстът се придържа, има в основата си личностната саморефлексия. Разработката е основана върху проучване най-вече на материала, включен в “Опис на славянските ръкописи в софийската Народна библиотека” (Т.1-3), чийто основен автор и Беньо Цонев.